

URSZULA MYGA-PIĄTEK

WPŁYW ZAGOSPODAROWANIA DOLIN ALZACKICH NA PRZEMIANY KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

WPROWADZENIE

Alzacja położona w obrębie Niziny Górnoreńskiej oraz wschodnich, stromych stoków Wogezów (max kulminacja - 1424 m n.p.m. - Grand Ballon) jest jednym z najmniejszych regionów administracyjnych Francji. Jako obszar historyczno-kulturowy stanowi klasyczny przykład regionu pogranicza. Wielokrotnie zmieniając swoją przynależność państwową Alzacja asymilowała specyficzne cechy typowe zarówno dla modelu francuskiej jak i niemieckiej gospodarki. Zmiany te są widoczne w stylu zagospodarowania przestrzennego.

Celem artykułu jest ukazanie transformacji krajobrazu kulturowego¹ dolin rzecznych w obrębie wschodnich stoków Wogezów (dorzecze Renu), pod wpływem długoletniego zagospodarowania. Przebieg tych przemian prezentowany jest na tle uwarunkowań przyrodniczych oraz złożonej historii gospodarczej Alzacji. W modelowaniu krajobrazu kulturowego całego regionu pierwszorzędą rolę odegrały specyficzne warunki geograficzne, na które nałożyły się wpływy ekonomiczno-społeczne, często o podłożu politycznym. Artykuł podejmuje próbę oceny oddziaływania czynników przyrodniczych w postaci rzeźby terenu, układu i cech sieci hydrograficznej, klimatu oraz roślinności na charakter gospodarowania człowieka, a tym samym na rozwój krajobrazu kulturowego dolin alzackich. Prowadzona równolegle analiza historycznego rozwoju gospodarczego Alzacji pozwoliła określić, który z pozaprzyrodniczych czynników odegrał dominującą rolę w przeobrażaniu krajobrazu dolin.

Artykuł powstał na podstawie badań autorki prowadzonych w dolinach wogezkich w czerwcu 2001 i maju 2002 roku, w ramach stażu naukowego na Uniwersytecie Luisa Pasteura w Strasburgu. W trakcie badań terenowych zebrano materiał badawczy będący wynikiem obserwacji i kartowania oraz wykonano dokumentację fotograficzną. Prace studialne prowadzone pod kierunkiem Profesora Gerada Maira polegały na zebraniu i przetworzeniu odpowiedniej dokumentacji kartograficznej - szczegółowych map topograficznych w skali 1:10 000 i 1: 25 000 oraz map tematycznych w skali 1:100 000, a także map archiwalnych; prowadzono także studia nad literaturą regionu.

¹ Krajobraz kulturowy rozumiany w niniejszym opracowaniu jako „historycznie ukształtowany fragment przestrzeni geograficznej, powstały w wyniku zespolenia oddziaływań środowiskowych i kulturowych, tworzący specyficzną strukturę, objawiającą się regionalną odrębnością postrzegana jako swoista fizjonomia” (Myga-Piątek, 2001)

CECHY KRAJOBRAZU ALZACJI

Alzacja jako jeden z 22 regionów administracyjnych Francji jest jednocześnie krainą historyczną. Wydłużona południkowo (180 km) zajmuje niewielką powierzchnię - 8300 km². Obecnie granice tego obszaru mają charakter w przewadze naturalny. Od zachodu granicę stanowią Wogezy, przez które Alzacja sąsiaduje z przemysłową Lotarynią, na południu podnóżami Jury - z prowincją Franche-Comté i Szwajcarią, a od wschodu ogranicza region Ren, przez który graniczy z Niemcami. Granicę północną opisuje w przybliżeniu przebieg rzeki Lauter. Część północną stanowi tzw. Dolny Ren (Bas-Rhin), a część południową Górny Ren (Haut Rhin). Jako kraina historyczno-kulturowa Alzacja nosi krajobrazowe ślady i cechy typowe dla regionów pogranicza. Od czasów napoleońskich obszar jest podzielony na dwa departamenty.

Region cechuje się pasowym – prawie południkowym układem jednostek krajobrazowych, co jest odzwierciedleniem takiego przebiegu Wogezów, Pagórów Podwogezkich i Niziny Górnořeńskiej (ryc.1). Kraina odznacza się wyraźną dwudzielnością, która wynika z odrębnej, w części wschodniej i zachodniej, budowy geologicznej i orografii. Przekłada się to na wyrażaną fizjonomiczną odrębność tych jednostek.

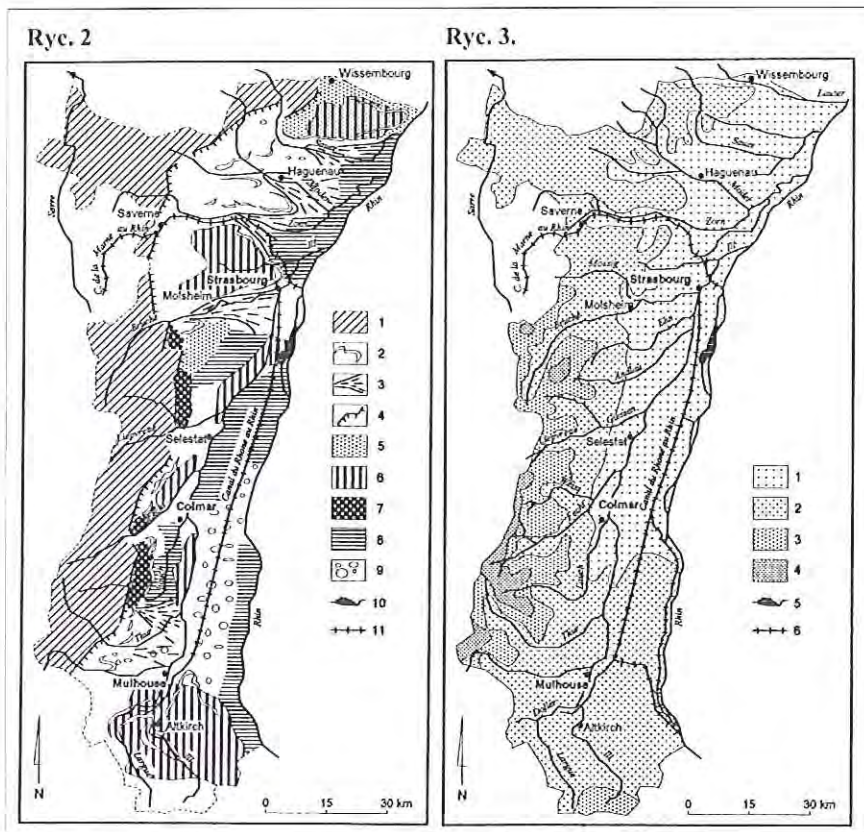

Ryc. 1. Model Numeryczny Terenu Alzacji i Lotaryngii - od zachodu: Wyżyna Lotaryngii, Wogezy, Pagóry Podwogezkie i Nizina Górnořeńska (Równina Reńska).

Źródło: na podstawie <http://pl.wikipedia.org/wiki/Wogezy>

Fig. 1. Numerical model of Alsace and Lorraine: from west: Lorraine Upland, Vosges mountains, Subvogesian hillock and Upper Rhenish Lowland (Rhenish Plain).

Source: on the base of: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Wogezy>

Ryc. 2 . Jednostki geograficzno-krajobrazowe oraz użytkowanie terenu.

1 – masyw Wogezów; 2 – Pagóry Podwogezkie; 3 – Stożki i pokrywy aluwialne; 4 – krawędzie teras rzecznych; 5 – pokrywy lessowe, 6 – obszary rolnicze tzw. *Ackerland*; 7- winnice; 8 – równiny aluwialne – stale wilgotne i zatorfione tzw. *Rieds*; 9 – terasy aluwialne i stożki napływowe tzw. *Hardt*; 10 – rzeki i zbiorniki; 11 – kanały.

Fig. 2. Geographical-landscape units and land use in Alsace area.

1- Vosges mountains; 2. Subvogesian hillock , 3- Alluvial cones and covers; 4 – terrace-edge; 5 -less cover; 6 – agriculture area (*Ackerland*); 7 – vineyards; 8 – alluvial plains permanent humid and peated (*Rieds*); 9 – alluvial terrace and alluvial cones (*Hardt*); 10 – rivers and reservoirs; 11 – channels.

Ryc. 3. Szkic sieci rzecznej Alzacji na tle warunków hipsometrycznych.

Fig 3. River's net at the background of hypsometric sketch of Alsace area.

1 – tereny o wysokościach 100-200 m. n. p. m.;	area 100-200 m a.s.l.;
2 – tereny o wysokościach 201-500 m. n. p. m.;	area 201-500 m a.s.l.;
3 – tereny o wysokościach 501-1000 m. n. p. m.;	area 501 - 1000 m a.s.l.;
4 – tereny o wysokościach 1001-1500 m. n. p. m.	area 1001 – 1500 m a.s.l.;

Źródło: Opracowanie własne na podstawie H. Noon (1982).

Source: by autor on the base of H. Noon (1992).

Pierwszą wyraźną jednostką krajobrazową są Wogezy. Tworzy je zróżnicowany litologicznie i strukturalnie masyw hercyński. Północną jego część buduje seria (400 m miąższości) czerwonych permskich i triasowych piaskowców. Rdzeniem tej części pasma wozegkiego są sylurskie formacje wulkaniczne (granity i dioryty). W krajobrazie dominują formy stoliw ze stromymi stokami. Kulminacje dochodzą tu do 1200 m (masyw Champ-du-Feu). Rzeźba stołowa jest efektem procesów peneplenizacji. W terenie zauważalne są dwie powierzchnie zrównania – posthercyńska (odsłonięta w wyniku rozmycia piaskowców triasowych) oraz paleogeńska. Masywy stołowe rozcinają doliny rzek: Lipverte i Giessen, Andlau, Ehn, Bruche oraz Mossig (ryc. 3).

Część południową (na południe od szczytu Bressoi) w przewadze stanowią skały metamorficzne. Są to serie gnejsów, migmatytów, sąsiadujące z granitami i sjenitami. Najbardziej na południu Wogezy budują skały plutoniczne, które tworzą w krajobrazie wyraźną kulminację - Grand Ballon 1423 m n.p.m. Ta część masywu o złożonej budowie listostratygraniczej została zrównana w paleogenie i odmłodzona w wyniku orogenezy alpejskiej; powstał wówczas uskok wozegki i reński.

Charakterystyczne w tej części pasma górskiego formy tworzą bryłowe i kopolaste wzniesienia oraz system kuest. W wyniku plejstoceńskiego zlodowacenia w południowej części Wozegów wytworzyły się rysy rzeźby glacialnej z charakterystycznymi cyrkami lodowcowymi, żłobami i jeziorami śródgóorskimi - Noire Lac i Bl Lac. Pasma Wozegów wysokich rozcinają doliny o przebiegu równoleżnikowym, tworząc rodzaj wielkiego „grzebienia”. Są to od północy Dolina Orbey-Lapoutroi, którą płynie rzeka Weiss, Dolina Munster z rzeką Fecht, Dolina Guebwiller z rzeką Lauch, Dolina Saint Amarin z rzeką Thur oraz Dolina Masevaux z rzeką Doller (ryc.3).

Strefę przejściową Wozegów i Równiny Górnoreńskiej stanowią oddzielone od wschodu uskokiem wozegkim Pagóry Podwozegkie (collines sous-vosgiennes). Ich zasięg w przybliżeniu wyznacza linia miast Saverne, Barr, Ribeauville, Guebwiller, Vieux-Thann. Jednostka ta zbudowana z utworów mezozoicznych i paleogeńskich.

Poza południkowym uskokiem reńskim rozciąga się na wschodzie trzecia kraina – Równina Górnoreńska zbudowana z utworów triasowych i jurajskich, przykrytych osadami oligocenu i pliocenu, a także czwartorzędu. Rzeźba, będąca rezultatem procesów akumulacji fluwialnej (żwiry, głazy, piaski) oraz eolicznej (piaski, lessy) jest bardzo wyrównana. Jednostka ta wyraźnie kontrastuje z tektoniczną doliną – Rowem Renu. B.F. Dobrynin, (1954) i H. Nonn (1982) wyróżniają w obrębie Równiny Renu trzy jednostki krajobrazowe, różniące się genezą rzeźby i sposobami użytkowania przez człowieka (ryc. 2). Pierwsza jednostka – między Miluzą a Colmar - *Hardt* odpowiada obszarom teras aluwialnych i stożków napływowych. Drugą jednostką w obrębie tej krainy są *Rieds* – na równinach aluwialnych. Powierzchnie stale wilgotne, zatorfione. Największe z nich to Grande Rieds (na południowy zachód od Strasbourga i Rieds du Noire na północ od Strasbourga. Kolejną jednostką są tzw. *Ackerland* - obszary lessowe czasem muliste. Wykorzystywane są w celach rolniczych, głównie jako pola uprawne zbóż. Czwartą jednostką krajobrazową (na południe od doliny Doller) o ułożeniu równoleżnikowym są zamykające Alzację od południa wzgórza Sundgau i Jura.

Opisany, południkowy przebieg krain geograficznych dodatkowo podkreśla bieg Renu, który stanowi hydrograficzną i kompozycyjną oś Alzacji oraz jej główny, także przebiegający południkowo dopływ Renu - III.

HISTORIA REGIONU

Alzacja wielokrotnie zmieniając swoją przynależność administracyjną i państwową nabrała specyficznych cech krajobrazowych typowych dla niemieckiego oraz francuskiego modelu użytkowania terenu. Dziś Alzacja pod względem społeczno-gospodarczym jest uznawana za najmniej francuski obszar. Wyróżnia ją także charakterystyczna fizjonomia i tradycje, które zbliżają Alzację bardziej do obszarów położonych po wschodniej stronie Renu (Kucharski, Cybula, Długoborski, 2001).

Historia Alzacji rozpoczęła się wraz z upadkiem cesarstwa rzymskiego, kiedy to obszar podlegał wpływowi plemion germańskich kolejno Alemanów i Franków. Po okresie panowania Karola Wielkiego i podziale ziem przez Ludwika Pobożnego obszar Alzacji znalazł się w państwie Lotara, na obszarze pogranicza, które niedługo potem zostało rozdzielone na dwa odrębne organizmy państwowe Niemiec i Francji. Przez bardzo długi czas (lata 870-1648) Alzacja należała do rzeszy Niemieckiej, tworząc w X w. rdzeń Imperium Germańskiego dynastii Ottonów. Był to wielki okres rozkwitu gospodarczego regionu i zakładania jednostek osadniczych. W XII w. miała miejsce ważna fala kolonizacyjna związana z rodem Hohenstaufenów, którzy założyli sieć miast, uzyskujących niedługo potem status wolnych miast. W 1354 r. powstała ich Unia tzw. Decapole. Na okres ten przypada rozkwit gospodarki, kultury i architektury - poświadczają to m.in. wybitne dzieła sztuki gotyckiej regionu.

Od XVI w. rozpoczął się długoletni, trwający ponad pięć stuleci proces zmiany przynależności państwowej Alzacji. Francuskie wpływy na tym terenie związane były z okresem wojen religijnych (1562-1598) oraz wojny trzydziestoletniej (1618-1648). Wynik pokoju westfalskiego w 1648 r. przesądził o przyłączeniu Alzacji do Francji, co ostatecznie nastąpiło dopiero po Wielkiej Rewolucji Francuskiej w 1789 r. Dwa wieki panowania francuskiego spowodowały zasymilowanie francuskiego stylu gospodarowania oraz języka.

Ponowne włączenie Alzacji do Rzeszy Niemieckiej nastąpiło w 1871 r., na mocy traktatu frankfurckiego który zakończył wojnę francusko-pruską. Dopiero po przegranej Niemiec podczas I wojny światowej w 1918 r. region ten wrócił do Francji. Jednak już podczas II wojny światowej umocnienia tzw. linii Maginota okazały się niewystarczające do zablokowania zaboru Alzacji przez Niemcy. Naziści zajęli te ziemie w na pięć lat trwania wojny. Rozpoczęła się germanizacja tych terenów

Ponowny powrót Alzacji do Francji nastąpił na mocy postanowień konferencji w Jalcie i Poczdamie (Kucharski, Cybula, Długoborski, 2001).

ETAPY ZAGOSPODAROWANIA DOLIN ALZACKICH

Analizę progresywnego przekształcania środowiska przyrodniczego i naturalnego krajobrazu dolin wozekkich należy rozpocząć na czasach wczesnego średniowiecza, kiedy to na terytorium Alzacji rozwinęło się stacjonarne osadnictwo. Było ono związane z okresem tzw. karczowania klasztornego (VII-IX w)². Osady i pola uprawne zakładano na słabo nachylonych stokach i w dolinach rzecznych, w obrębie wytrzebionych połan śródleśnych; wierzchowiny i wyższe partie stoków pozostawiano pod wypas³. Od

² Karczunkiem i przygotowywaniem terenów pod osadnictwo zajmowali się duchowni m.in. z Munster, Meyenmontier, St-Dic, Masevaux, Remiremont (Nomm, 1977; Humbert at all, 1990).

³ Tradycje pasterskie są nadal kontynuowane, aczkolwiek w niewielkim stopniu. Do dziś z krowiego mleka produkuje się tu specjalność Alzacji - słynny ser Munster.

średniowiecza do połowy XVI w eksploatowano w dolinach Alzackich żyły kruszcowe zawierające srebro, miedź, oraz cynk. Na rzekach funkcjonowały kuźnie rud żelaza o charakterze rzemieślniczym. Na cele budowlane pozyskiwano także piaskowiec w niewielkich kamieniołomach. Cały okres średniowiecza był czasem zrównoważonej gospodarki rolno-pasterskiej oraz rzemieślniczej wprowadzającym stopniowe przemiany krajobrazu kulturowego.

Z czasem (XVI-XVII w.) w dolinach alzackich zaczęło rozwijać się intensywnie górnictwo węgla i rud a także kontynuowano wydobycie budulca piaskowcowego i granitu. Tradycje górnicze były w dolinach alzackich kontynuowane do początków XX w⁴.

Począwszy od XVII w przemiany środowiska przyrodniczego i zmiany krajobrazu miały charakter skokowy. Radykalne efekty użytkowania terenu pojawiły się w krajobrazie wraz z pierwszym wiekiem przemysłu. Dotychczasowy areal pól okazał się niewystarczający do pokrycia zapotrzebowania na żywność dla wzrastającej żywiolowo społeczności regionu. Jednocześnie utrzymywany przez wieki wysoki odsetek lasów był impulsem dla rozwoju pierwszej gałęzi - przemysłu drzewnego. W okresie XVII w. utrzymywała się wysoka koniunktura na surowic drzewny. Drewno zwożono specjalnymi saniami⁵, a następnie spławiano rzekami do Ill i Renu, a nimi do Strasburga i portów północy Francji.

W tym czasie w dolinach wozekkich takich jak Bruche, Zorn, Fecht pojawiło się wiele tartaków. Zapoczątkowany wówczas rozwój przemysłu drzewnego i papierniczego kontynuowany jest do dzisiaj. Obecnie w Alzacji w przemyśle drzewnym zatrudnionych jest około 3000 osób (Noon, 1977; Humbert et al., 1990). Wiele miasteczek i wsi posiada na swym obszarze duże składy drewna i tartaki. Większość z tych inwestycji nadal wykorzystuje tradycyjny napęd wodny. Jedne z takich warsztatów tartacznych ilustruje fot.1. Przemysł ten zmienił użytkowanie dolin alzackich. Stoki i wierzchowiny Wozeków są do dziś znacznie odlesione. Zmieniła się ich struktura gatunkowa. Obok naturalnych lasów jodlowych i jodłowo-bukowych znaczne obszary zajmują sztuczne drzewostany świerkowe.

Równocześnie w dolinach wozekkich rozwinął się przemysł kamieniarski i szklarski. Bazował on bogatych złożach piaskowca. Wykształciła się także nowa – specjalistyczna gałąź przemysłu szlifierskiego (huty szkła i szlifiernie kryształów). Wiele miejscowości takich jak Pay de Bitche czy Vallerystal-Troisfontaines słyną do dziś z produkcji szkła (Noon, 1977; Humbert et al., 1990).

Z początkiem XIX w. w wyniku kolejnego kryzysu gospodarczego i regresu górnictwa i hutnictwa zaczęto wykorzystywać zasoby wodne rzek alzackich. Na bazie wody rozwijał się przemysł tkacki i włókienniczy. Przemysł ten na terenie Alzacji jest równoczesny z brytyjskim. Wpłynął na poważne zmiany w zagospodarowaniu dolin wozekkich i przyczynił się do przeobrażenia tutejszego krajobrazu kulturowego. Prawdziwy rozkwit tkalni w dolinach alzackich przypadł na epokę napoleońską. Ustanowiona przez Napoleona I blokada kontynentalna, miała ochronić rynek francuski przed zalewem taniej bawełny i płócien z koloni brytyjskich, głównie z Indii. Spowodowało to konieczność poszukiwania sposobu na samowystarczalność Alzacji pod

⁴ Jedną z większych był kopalnia w Ronchamp, zamknięta dopiero w 1958 r.

⁵ Pamiątkowe repliki sań do wózki drewna można spotkać dzisiaj w wielu małych miejscowościach w dolinie Bruch dla podkreślenia tradycji gospodarczych regionu. Stanowią swoiste elementy małej architektury tutejszej miasteczek.

względem tej produkcji (Levy, 1912, Jacquel, 1921, Ballot, 1910). Wiele dotychczasowych ośrodków przemysłu górniczego zamieniło swój profil produkcji. W dolinie Bruche – w Ban de la Roche, Val de Ville, St-Marie aux Mines powstawały zakłady tekstylne, a także pojedyncze tkalnie, przędzalnie, białkownie, farbiarnie i folusze. Przemysł tekstylny w dolinach alzackich miał charakter rzemieślniczy i funkcjonował w oparciu o małe rodzinne przedsiębiorstwa.

Pierwsze oznaki kryzysu tej branży pojawiły się już w latach 60. XIX w. Złożyło się na niego wiele przyczyn. Jedną z nich były gospodarcze skutki wojny secesyjnej w USA, skąd sprowadzano do produkcji bawełnę⁶; drugą okazał się przestarzały i mało wydajny warsztat maszynowy (wykorzystywano w przewodzie napęd wodny). Ponadto organizacja produkcji nie wytrzymała z czasem konkurencji zmechanizowanych dużych zakładów. Wprowadzona w latach 1836-1847 mechanizacja i stopniowa automatyzacja produkcji włókienniczej Francji zapoczątkowała kryzys tej branży w samej Alzacji, która pozostała w większości przy napędzie wodnym. Kryzys przemysłu tekstylnego w Alzacji pogłębiły lata II wojny światowej. Kolejną przyczyną upadku tej produkcji był proces dekolonizacji w latach 60.XX w. Wówczas Francja utraciła większość zamorskich rynków zbytu na produkty tekstylne⁷.

Po roku 60. XX w. w dolinach Alzacji ponownie zaczęło odradzać się rolnictwo. Do dzisiaj jest ono ściśle wyspecjalizowane; przeważa uprawa winnej latorośli, szparagów, zbóż oraz hodowla bydła mlecznego. Pastwiska zajmują obecnie ¼ powierzchni użytków rolnych. Zmiany użytkowania terenu odzwierciedla także struktura zatrudnienia w miastach położonych w dolinach Alzackich. Przemysł traci na znaczeniu (37% zatrudnionych) na rzecz usług (60% zatrudnionych).

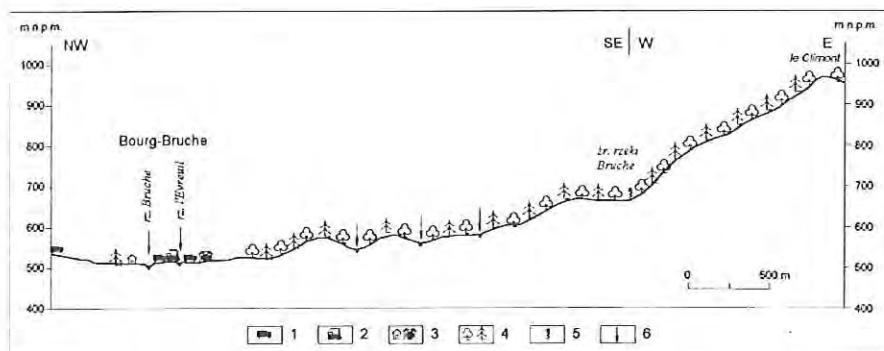
STUDIUM PRZYPADKU – DOLINA BRUCHE

Szczegółowymi badaniami terenowymi objęto dolinę rzeki Bruche, od jej źródeł na wys. 690 m. n.p.m. u podnóża masywu Climont do ujścia do Ill na przedmieściach Strasburga. Rzekę tę w badaniach potraktowano jako studium przypadku. Budowa profilu geologicznego doliny Bruche jest stosunkowo prosta. Koryto wycięte jest na kontakcie łupków i granitów. Rzeka początkowo płynie w kierunku południowo-zachodnim, a następnie opisując łuk wokół masywu granitowego Climont zmienia bieg na północno-wschodni. Na całej długości 135 km. Rzeka zbiera kilkanaście dopływów. W odcinku górnym, którego spadek przekracza 17 ‰ (powyżej Schermek) prawie dopływy spływając z granitowego, pociętego uskokami podłoża tworzą charakterystyczny wachlarz, uchodząc do Bruche niemal prostopadle, lewe natomiast spływając z pseudokuesty piaskowcowej wpadają do niej pod różnym kątem. Głównymi dopływami w odcinku środkowym są Magel i Hasel oraz Ruisseau de Still. Zlewnie tych cieków mają złożoną budowę geologiczną i dlatego reżim rzeczny jest bardzo różny. Na wysokości Avolsheim do Bruche wpada Mosig. Miejsce to dzieli całą zlewnię Bruche na dwie wyraźne części.

Dolina wykazuje zróżnicowane zagospodarowanie. Można zaobserwować wzrost natężenia zainwestowania oraz zróżnicowanie użytkowania wraz z biegiem rzeki. Dla zilustrowania zmiany intensywności użytkowania dolin wykonano 4 profile krajobrazowe. Ukazują one zagospodarowanie doliny w kolejności od źródeł do ujścia.

⁶ Kolejny wyraźny wzrost cen nastąpił w 1950 r. (Reys-Maj, 1977, Straszewicz, 1962).

⁷ Do roku 1965 cała Francja utraciła 60% swoich zamorskich rynków zbytu (Edrei, 1968).

Ryc. 4. Profil krajobrazowy przez źródłowy odcinek doliny Bruche.

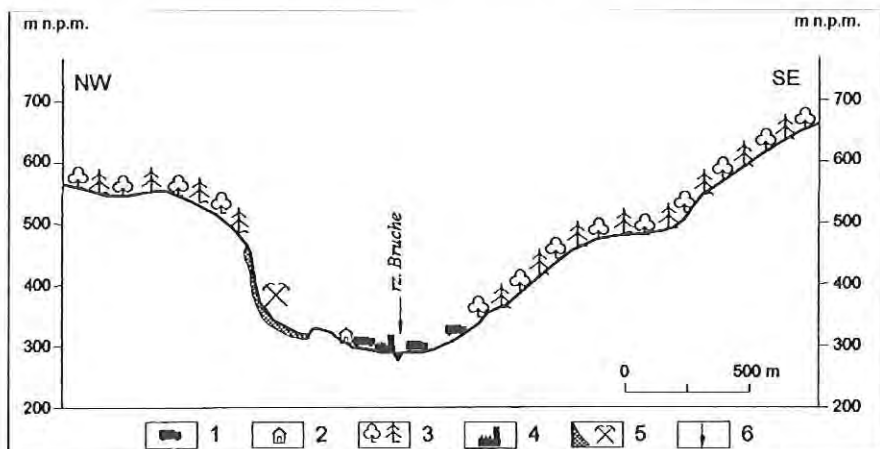
1 – drogi; 2 – połączenia komunikacyjne (np. linie kolejowe); 3 – zabudowa mieszkaniowa i budynki rzemieślnicze; 4 – lasy mieszane; 5 – źródła; 6 – koryto rzeczne.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Mapy topograficznej w skali 1:25 000. Ark. 3617 ET : Ste-Marie-Aux-Mines. Parc Naturel Regional des Ballons des Vosges. Instytut Geogra Phique National, 1996.

Fig. 4. Landscape profile through Bruche valley's spring section.

1 – roads; 2 – communication terrains (e.g. railway lines and roads); 3 - dwelling housing and craft buildings; 4 – mixed forest; 5 – springs; 6 – river-bed.

Source: by author on the base of Topographical Map 1 : 25 000. Ark. 3617 ET : Ste-Marie-Aux-Mines. Parc Naturel Regional des Ballons des Vosges. Instytut Geogra Phique National, 1996.

Ryc. 5. Profil krajobrazowy przez górny odcinek doliny Bruche między Schirmeck a Hersbach.

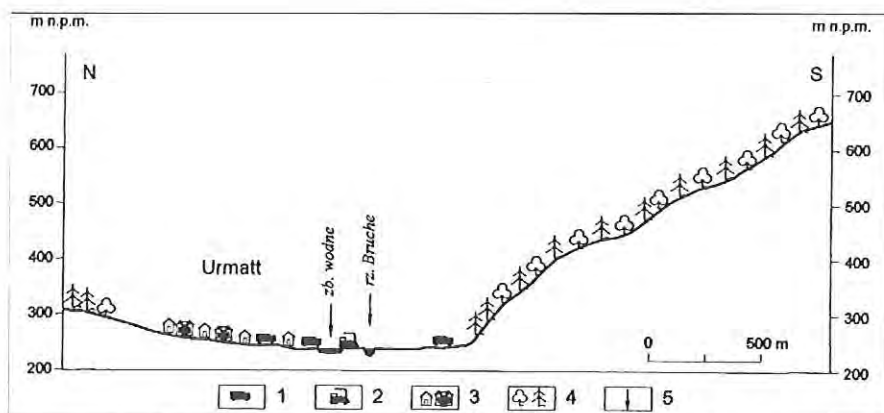
1 – drogi; 2 – zabudowania mieszkalne; 3 – las mieszany; 4 – niewielkie inwestycje przemysłowe; 5 – kamieniołom; 6 – river's bed.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Mapy topograficznej w skali 1:25 000. Ark. 3716 ET. Mont Ste-Odile. Molsheim-Obernai. Vallee de la Bruche. Instytut Geogra Phique National, 1996.

Fig. 5. Landscape profile through upper part of the Bruche valley (between Schirmeck and Hersbach).

1 – roads; 2 – dwelling housing; 3 – mixed forest; 4 – small industry investment, 5 – quarry; 6 – river-bed.

Source: by author on the base of Topographical Map 1:25 000. Ark. 3716 ET. Mont Ste-Odile. Molsheim-Obernai. Vallee de la Bruche. Instytut Geogra Phique National, 1996.

Ryc. 6. Profil krajobrazowy środkowego odcinka doliny Bruche w okolicach Urmatt.

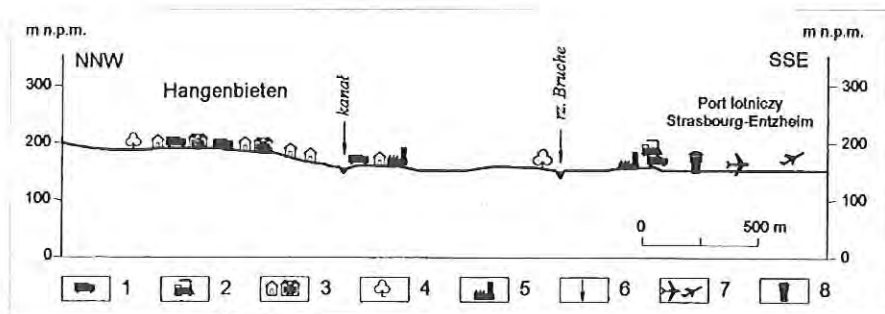
1 – drogi; 2 – połączenia komunikacyjne (np. linie kolejowe); 3 – zabudowa mieszkaniowa i budynki rzemieślnicze; 4 – lasy mieszane; 5 – koryto rzeczne i zbiornik wodny.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Mapy topograficznej w skali 1:25 000. Ark. 3716 ET. Mont Ste-Odile. Molsheim-Obernai. Vallee de la Bruche. Instytut Geogra Phique National, 1996.

Fig. 6. Landscape profile of the Bruche valley (middle part) near Urmatt.

1 –roads; 2 –communication terrains (e.g. railway lines and roads); 3 – dwelling housing and craft buildings; 4 – mixed forest; 5 –river- bed and reservoir.

Source: by author on the base of Topographical Map 1: 25 000. Ark. 3716 ET. Mont Ste-Odile. Molsheim-Obernai. Vallee de la Bruche. Instytut Geogra Phique National, 1996.

Ryc. 7. Profil krajobrazowy dolnego środkowego odcinka doliny Bruche w okolicach Hangenbieten.

1 – drogi; 2 – połączenia komunikacyjne (np. linie kolejowe); 3 – zabudowa mieszkaniowa i budynki rzemieślnicze; 4 – las liściasty; 5 – niewielkie inwestycje przemysłowe; 6 – koryto rzeczne i kanał Bruche; 7 – lotnisko; 8 – wielkopowierzchniowe zakłady przemysłowe.

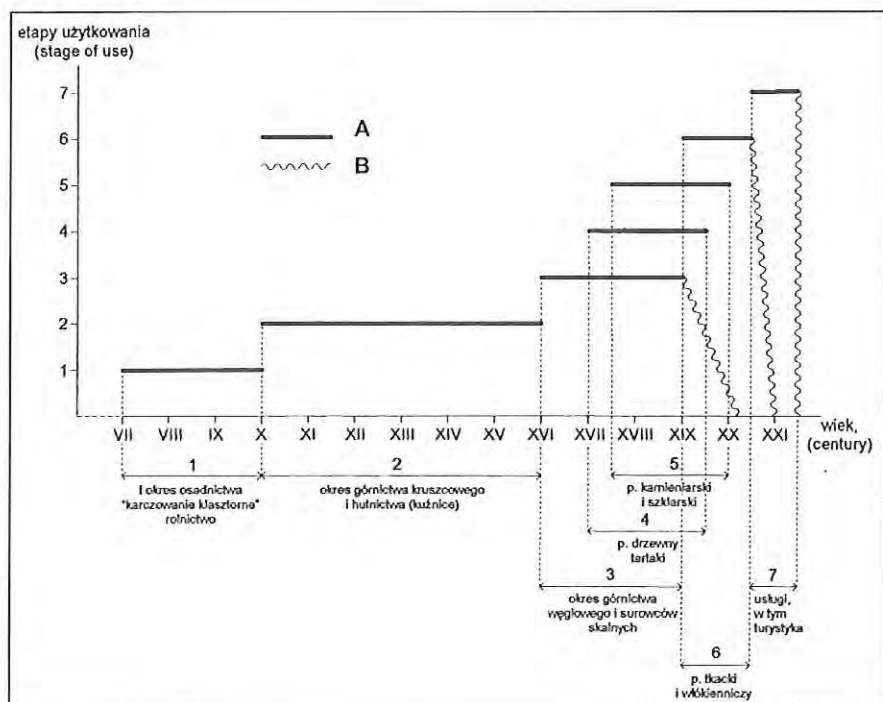
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Mapy topograficznej w skali 1:25 000. Ark. 3716 ET. Mont Ste-Odile. Molsheim-Obernai. Vallee de la Bruche. Instytut Geogra Phique National, 1996.

1 – Road; 2 –communication terrains (e.g. railway lines and roads); 3 – dwelling housing and craft buildings; 4 – leafy forest; 5 - small industry investment; 6 –river-bed and Bruche channel, 7 – airport; 8 – extensive industry investment.

Source: by author on the base of Topographical Map 1: 25 000. Ark. 3716 ET. Mont Ste-Odile. Molsheim-Obernai. Vallee de la Bruche. Instytut Geogra Phique National, 1996.

PODSUMOWANIE

Omówione etapy zagospodarowania dolin alzackich można zilustrować postaci schematu (ryc.8).

Ryc. 8. Etapy gospodarczego użytkowania dolin alzackich: A – czas trwania etapu; B –kontynuacja funkcji.

Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 8. Stages of land use in Alsace valleys: A – period of stage; B – stage continuation.

1 – first step of settlement ("monastic grubbing" and primeval agriculture); 2 – stage of ore-bearing mining and smelting industry; 3 – carbonaceous and mineral resources mining; 4 - forestry industry, 5 – mineral and glass-making industry; 6 – textile industry, 7 – services (include tourist service).

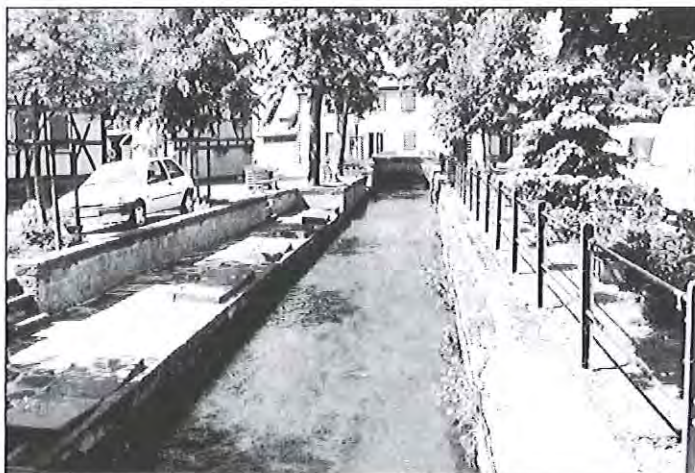
Source: by author.

Rozwój gospodarki w dolinach Alzacji był wyraźnie określony warunkami naturalnymi. Ośrodki rzemieślnicze a następnie przemysłowe powstały w miejscach obfitujących w energię wodną. Wprowadzanie nowych technik produkcji zapoczątkowało szereg zmian w krajobrazie o charakterze łańcuchowym. Tania energia była głównym czynnikiem lokalizowania nowych przedsięwzięć gospodarczych. Istotne były także zasoby leśne.

W rozwoju krajobrazu kulturowego Alzacji można wyróżnić kilka ważnych etapów związanych z przeobrażeniami przestrzennymi wywołanymi przez przemysł. Były to kolejno: przemysł drzewno-papierniczy (tartaki), przemysł szklarski (huty szkła), przemysł hutniczy (huty żelaza, metali kolorowych) oraz przemysł tekstylny (tkalnie, przędzalnie, białkownie). Rozwojowi przemysłu towarzyszyło intensywne odlesianie Wogezów, zanieczyszczenie rzek oraz zmiany ich reżimu.

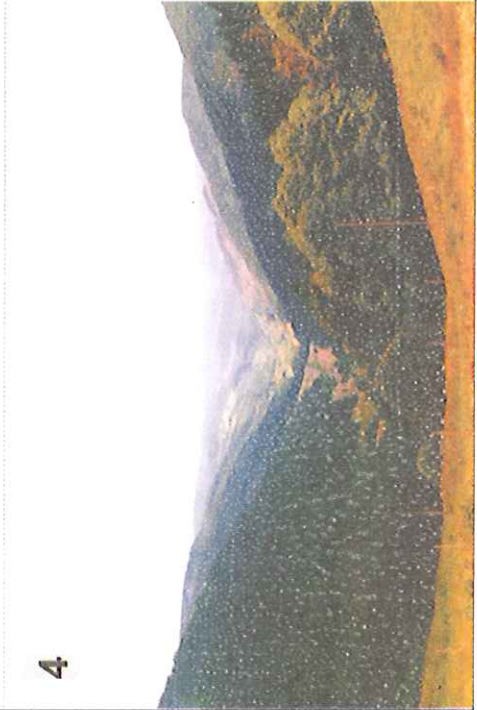
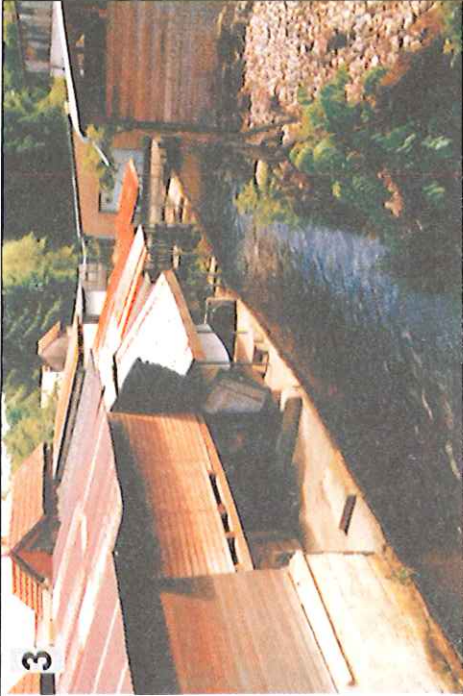
Oceniając wpływ zmian użytkowania gospodarczego dolin alzackich na krajobraz kulturowy regionu należy stwierdzić, iż największe znaczenie dla tych przeobrażeń miał okres rozwoju przemysłu drzewnego – XVII w. oraz epoka tekstylna. Spowodowały one nasilenie procesów miastotwórczych w dolinach rzecznych Alzacji⁸. Studium przypadku rzeki Bruche potwierdziło, iż jest ona doliną reprezentatywną dla całego regionu. Warunki naturalne w obrębie zlewni Bruche jak i następstwo etapów gospodarczego rozwoju są charakterystyczne dla wszystkich dolin regionu.

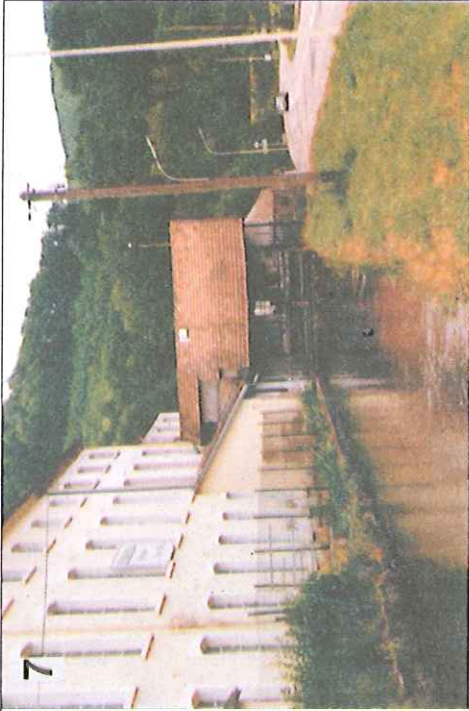
Obecnie w strukturze krajobrazu dolin alzackich kumulują się efekty kolejnych etapów użytkowania terenu. Krajobraz kulturowy analizowanych dolin reprezentuje typowy układ przestrzennych nawarstwień kulturowych. Występuje tu wiele form małej architektury dowodzących silnych związków lokalnych społeczności z rzekami i wodą: malowniczo wkomponowane w przestrzeń miasteczek studnie, ujęte źródła, fontanny, kaskadowe spiętrzenia i niewielkie młynówki. W wielu miasteczkach zachowane są kanały i śluzy, a także charakterystyczne pralnie i suszarnie. Doliny rzek Alzacji są jednym z klasycznych przykładów tzw. swojskich krajobrazów, w których ciągle żywe i widome są związki przynależności i przywiązania lokalnych społeczności do „własnej” przestrzeni (Pawłowska, 2001). Ilustrują także ewolucyjne przeobrażenia kulturowe zachodzące w regionie, które były z kolei odzwierciedleniem szerokich przemian gospodarczych i politycznych o zasięgu europejskim. Nadal wykazują w szczególności sposób organiczny związek typu użytkowania terenu ze środowiskiem naturalnym, którego zasoby i cechy warunkowały model gospodarowania. Te właściwości unikatowej tożsamości krajobrazu dolin alzackich powodują, iż obecnie region cieszy się dużym zainteresowaniem turystycznym. W dolinach rzecznych Alzacji pojawiają się inwestycje pełniące funkcje turystyczne. Zagadnienie to wymaga odrębnych badań dla przeprowadzenia prognozy i oceny stopnia „kolonizacji” oraz penetracji turystycznej regionu i wpływu na specyficzne cechy krajobrazu kulturowego.

Fot. 1. Jedna z wielu dawnych młynówek wykorzystywana dodatkowo jako miejska pralnia.
Photo 1. One of many old mill stream used like town laundry.

⁸ Od 1887 r. we Francji obowiązywało prawo uznawania za miasto te ośrodki osadnicze, których liczba mieszkańców przekroczyła 2000 (Zdrojewski, 1994).

Fot. 2. Kanał wodny i śluza w Saverne nad rzeką Zorn – obecnie wykorzystywany w celach turystycznych.

Photo 2. The Chanel and Saverne's sluice by the Zorn river. Now used to tourists aims.

Fot. 3. Przykłady przydomowych pralni i suszarni nad miejskimi młynówkami.

Photo 3. The example of domestic laundry and drying houses over the mill streams.

Fot. 4. Jedna z dolin w Wogezach – widok w kierunku wschodnim.

Photo 4. One of Wogez valley. The view towards East.

Fot. 5. Zakłady tekstylne w Schirmeck

Photo 5. Textiles works in Schirmeck.

Fot. 6. i 8. Tartak wodny nad rzeką Bruch w okolicach la Broque

Photo 6 i 8. The water sawmill by the Bruch river in the vicinity of la Broque.

Fot. 7. Zakłady tekstylne w okolicach Urmatt

Photo 7. Textiles Works in the vicinity of Urmatt.

Fot. 9. Dawny młyn wodny – obecnie restauracja nad rzeką Bruch w miejscowości Bourg Bruche.

Photo 9. Old water-mill. Now restaurant by the Bruch river in Bourg Bruche.

Wszystkie fot. U. Myga-Piątek

All photos by U. Myga-Piątek

LITERATURA:

Ballot Ch., 1910: L'introduction du machanisme dans l'industrie francaise. Paris.

Certyfikowane lasy w Alzacji. Ekopartner, 6 9152) 2004, s.2.

Dobrynin B.F., 1954 : Geografia fizyczna Europy zachodniej. PWN, Warszawa.

Drobek W., 1996 : Rzeka a krajobraz kulturowy [w:] Rzeki. kultura-cywilizacja-historia (red.): J. Kołtuniak, T.5, s. 221-235.

Edrei W., 1968: L'evolution des techniques du filage et du tassage du Moyen Age a la revolution Industrielle. Ecole Pratique des Hautes Etudes. Paris.

Humbert J., at al. 1990: Trute l'Alsace-La Terre et les Holmes. Universite Pasteur, Strasbourg.

Jacquel R, 1921: Le development de l'industrie textile dans la valle de la Bruche. L'Alsace Francaise. Strasbourg.

Kucharski M., Cybula A., Długoborski W., 2001: Górny Śląsk i Alzacja/Lotaryngia - dwa regiony pogranicza. Stosunki gospodarcze, społeczne i polityczne. Katowice.

Levy R., 1912: Histoir economicque de l'industrie cotonniere en Alsace. These de droit. Paris.

Myga-Piątek U., 2001: Spór o pojecie krajobrazu w geografii i dziedzinach pokrewnych. Przegląd Geograficzny, T. 73, z. 1-2. s. 163-176.

Nonn H., 1977 : Le massif vosgien. Universite Louis Pasteur, Strasbourg.

Nonn H., 1982: Vallee de la Bruche [in]" Encyklopedie de l'Alsace , t. 9, Strasbourg, Edition Publitotal Strasbourg.

Nonn H., 1999: Villes et aménagement regional en Alsace. IGN.

Pawłowska K., 2001 : Idea swojskości miasta. Politechnika Krakowska. Kraków.

Piskozub A., 1995: Ren – rzeka Europy. [w:] Rzeki – kultura – cywilizacja –historia (red.): J. Kołtuniak. T.4, Wyd. Śląsk. s. 177-203.

Rouillard J., 1996: Moulins hydrauliques du moyen age. A.E.D.E., Paris.

Reys-Maj M.D., 1977: L'industrie textile dans le Val de la Bruche. In : Saisons d'Alsace nr.3, Strasbourg.

Stanielewicz J., 1995: Rzeki jako warsztat pracy [w:] Rzeki. Kultura-cywilizacja-historia (red.): J. Kołtuniak. T.4, s. 153-177.

Straszewicz L., 1962: Włókiennictwo francuskie i jego rola w gospodarce kraju. Przegląd Geograficzny, nr 2. s. 309-333.

Vogt H., 1999: Le relief en Alsace. Oberlin. Strasbourg.

Zdrojewski E.Z., 1994: Zarys geografii osadnictwa. Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Słupsk.

Mapa topograficzna w skali 1:25:000 Mont Ste-Odile. Molsheim-Obernai. Vallee de la Bruche. Ark. 3716 ET. Instytut Geogra Phique National, 1996.

Mapa topograficzna w skali 1:25:000 Ste-Marie-Aux-Mines. Parc naturek Regional des Ballonnos des Vosges. Ark. 3617, 3716 ET. Instytut Geogra Phique National, 1996.

SUMMARY

INFLUENCE OF ALSACE VALLEYS UTILIZATION ON CULTURAL LANDSCAPE TRANSFORMATIONS

Alsace, situated in the North-East France within southern part of the Rhine ditch, is one of the smallest regions in France. As a historical-cultural area it is a classical example of a borderland region. Alsace, due to changing its administrative and national affiliation several times, has taken in specific features borrowed from French as well as German economy.

The area is marked by belting, meridian set of landscape units, which is a reflection of the Vosges course, pre-vosges foothills and upper-Rhine plain. Alsace is also characterized by noticeable duality, which is a result of separated, in the East and West, geological structure and orography. Moreover, each physical-geographical unit is characterized by physiognomic distinction.

The North Vosges range is cut by valleys of the rivers: Lauter, Seltzbach, Sauer, Ebertach, Moder, Zorn (the Rhine direct tributary), Canal de la Marne Au Rhin also Mossig, Bruche, Ehn, Andlau, Giessen, and Liepvrette (the Ill river tributaries). The High Vosges (of the southern part) cut the valleys of a parallel course, creating kind of a big "crest". These are, from the north Orbey-Lapoutroi Valley, where the Weiss River flows, Munster Valley with the Feht River, Guebwiller Valley with the Lauch River, Saint Amarin Valley with the Thur river and Masevaux Valley with the Doller river, all being the Ill river tributaries.

The aim of this paper is to show landscape transformations of river valleys in the Vosges under the influence of long-term management. The process of these transformations will be presented on the basis of natural/environmental conditions and complex economical history of Alsace. A first-class role in shaping the cultural landscape of the whole region was played by specific geographical conditions, on which economical-social influences overlapped, often under political basis.

As far as early management of Alsace valleys is concerned, the energetic potential of the rivers flowing from the Vosges and wood resources was most significant.

Development of a cultural landscape of Alsace can be divided into several important stages connected with spatial transformations caused by industry using water energy. They were in sequence: wooden-paper industry (sawmills), glass industry (glass steelworks), steelworks industry (iron steelworks, non-ferrous metal steelworks) and textiles industry (looms, spinning plants, whitewashers). Nowadays, landscape of the Alsace valleys is changing under the influence of tourism management.

dr Urszula Myga-Piątek
Uniwersytet Śląski
Wydział Nauk o Ziemi
Zakład Geoekoturystyki
ul. Będzińska 60
41-200 Sosnowiec
e-mail: ump@wnoz.us.edu.pl